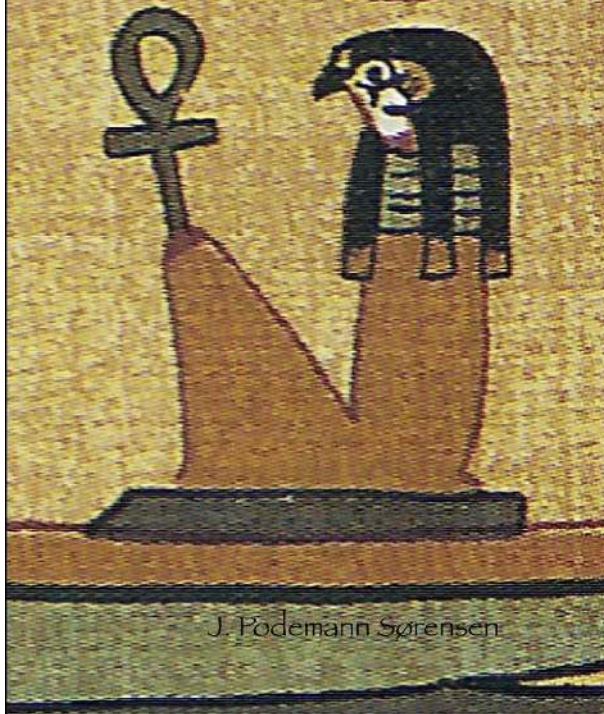

Agyptisk religion i oldtiden

J. Podemann Sørensen

Egyptisk
religion
oldtiden

J. Podemann Sørensen

J. Podemann Sørensen

Ægyptisk religion i oldtiden

KØBENHAVN 2009

Books on Demand

JANUA RELIGIONUM
STUDIA HISTORICA ET COMPARATIVA
edenda curat

J. Podemann Sørensen
KØBENHAVNS UNIVERSITET

INDHOLD

[Indledning](#)

[Mytologi](#)

[Osiris](#)

[Horus og Seth](#)

[Kulten](#)

[Horusfesten i Edfu](#)

[Osirismysterier](#)

[Dødelitteraturen](#)

[Pyramideteksterne](#)

[Sarkofagtekster](#)

[Dødebogen](#)

[Underverdensbøger](#)

[Trylleformler](#)

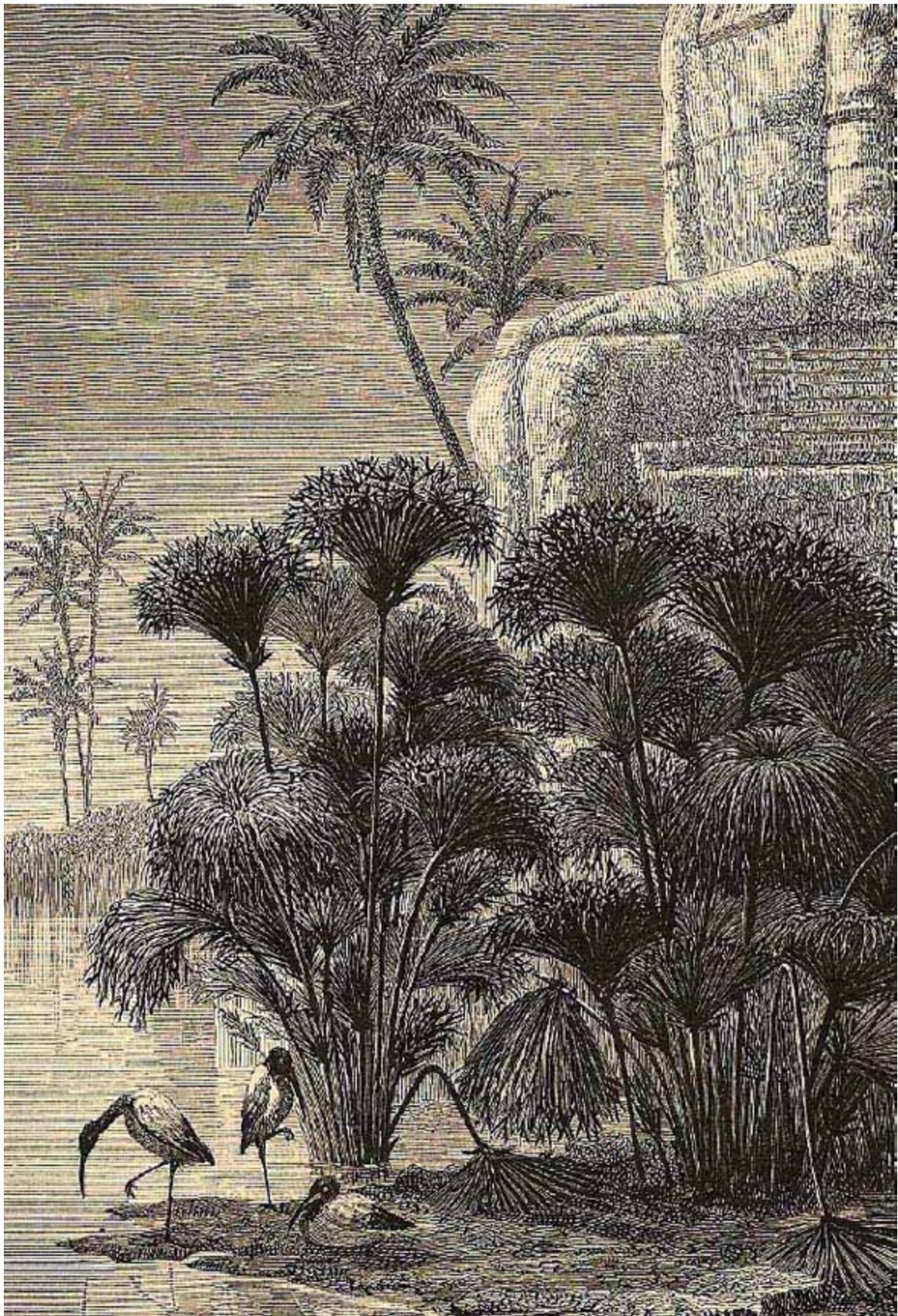
[Bibliografi](#)

[Kronologisk oversigt](#)

[Guder](#)

[Symboler, rituelle genstande mv.](#)

[Kort over Ægypten](#)

Papyrusplanten prægede oldtidens Nillandskab over lange strækninger med tæt krat og rigt fugleliv. Af stænglerne fremstilledes papyrus, et fantastisk holdbart materiale til bøger, breve mv.

Indledning

Af oldtidens religioner er det gamle Ægyptens religion den, der foreligger tydeligst og fyldigst belyst af samtidige kilder. Den store mængde af bevarede religiøse tekster fra Pyramideteksterne o. 2200 f.v.t. og helt op til den græskromerske periodes (332 f.v.t. - o. 200 e.v.t.) tempelindskrifter og religiøse papyrusdokumenter gør det muligt ret nøje at studere Ægyptens religion og dens enestående kontinuitet over en periode på 2000 år. De velbevarede templer og grave med deres mange billedlige fremstillinger af ritualer, guder, mytologi og kosmologi giver studiet af ægyptisk religion endnu en dimension. Vi ville idag være i stand til at gennemføre store dele af den regelmæssige ægyptiske tempelkult, om ikke i alle måder korrekt, så dog på en måde, som en ægyptisk præst ville kunne genkende.

Men hele dette materiale blev ikke tilgængeligt på én gang. Indtil det i 1822 lykkedes franskmændene Jean François Champollion at tyde hieroglyfskriften, var man væsentlig underrettet om det gamle Ægyptens religion gennem græske og romerske forfattere. Den græske historiker *Herodot* (484-420 f.v.t.) havde selv rejst i Ægypten. Hans historieværks 2. bog er stadig en vigtig kilde til Ægyptens historie og religion. Navnlig giver han oplysninger om religiøse fester og skikke, og det er tydeligt, at han er mere end en dybt betaget turist. Det fremgår, at han har ført omfattende samtaler med ægyptiske præster; men han betoner flere gange, at han ikke fortæller alt hvad han har fået at vide.

Vigtigst af alle græske kilder til ægyptisk religion er *Plutarch* (45-125 e.v.t.). Han var præst i Delfi og dybt optaget af historiske, religiøse og filosofiske spørgsmål, som han drøftede i et stort og lærd forfatterskab. Navnlig hans

bog *Om Isis og Osiris* er af stor værdi for studiet af ægyptisk religion. I ægyptiske kilder finde vi meget få myter fortalt i sammenhæng; hvad vi har er utallige hentydninger til myter og stykkevise gengivelser af dem. Men hos Plutarch får vi hele myten om Osiris og Isis fortalt, måske ikke helt som man fortalte den i Ægypten, men dog på en måde, som sætter os i stand til at se de ægyptiske hentydninger til myten i en sammenhæng. Samtidig vidner bogen også om den betydning, man tillagde ægyptisk religiøs tradition i den sene oldtids græsk-romerske verden. Plutarch tolker den ægyptiske mytologi som en kilde til sand indsigt; der er nok dele af den, der er ham for eksotiske, men han søger stadig at inddrage den i sin egen religiøse tænkning. Ligesom andre klassiske forfattere "oversatte" han en stor del af de ægyptiske gudenavne til græsk: Thoth bliver til Hermes og Seth bliver til Tyfon. Denne såkaldte *interpretatio graeca*, 'græsk oversættelse' var nok for en del sprogligt motiveret, men den vidner også om den hellenistiske tanke, at der bag de forskellige religiøse traditioner lå almengyldige religiøse sandheder.

Til den ægyptiske religions ry i Europa bidrog også de såkaldte *Hermesskrifter*, en samling skrifter på græsk, der for største delens vedkommende dukkede op i Konstantinopel omkring 1050. Hertil kom skriftet Asclepius, opkaldt efter den ægyptiske gud *Imhotep*, der kendtes i latinsk oversættelse i Europa fra 12. århundrede. Også i det berømte håndskriftfund i 1945 ved Nag Hammadi i Øvreægypten indgik der hermetiske skrifter. Hermesskrifterne præsenterer sig selv som skrevet af Hermes Trismegistos (den tre gange store Hermes) og kredsen omkring ham. Hermes er den græske "oversættelse" af den ægyptiske visdomsgud Thoth. Da man i Renæssancen fattede interesse for disse skrifter i Europa, troede man, at det faktisk var ældgamle ægyptiske religiøse tekster oversat til græsk. Siden opdagede man, hvor meget de skyldte den græske og hellenistiske filosofi.

Det fik forskningen til at foretage en fuldstændig kovending; man så hermesskrifterne som en serie platonistiske banaliteter, der blot for at appellere til den hellenistiske hang til det eksotiske var blevet forsynet med en ægyptisk ramme. I dag er det klart, at nok er skrifterne først blevet til i 1.-2. århundrede e. v.t., men de viderefører faktisk ægyptiske religiøse traditioner, som de søger at give udtryk i samtidens filosofiske sprog.

Men med tydningen af hieroglyfferne kunne studiet af de samtidige kilder til ægyptisk religion begynde. Kom man fra studiet af hermesskrifternes mystiske filosofi og dybe tanker om menneskets eksistentielle situation med forventninger om noget tilsvarende, blev mødet med det gamle Ægyptens originale religiøse litteratur næsten uundgåeligt en skuffelse: Med få undtagelser består hele denne litteratur af forskellige former for ritualtekster. Egentlig var man advaret, for i indledningen til den sekstende hermetiske traktat står der:

For så vidt det står i din magt, konge, og det gør jo alting, så sørg for, at denne traktat forbliver uoversat, dels for at sådanne mysterier ikke skal komme grækerne i hænde, dels for at grækernes prætentive og vidtløftige og ligesom opstyltede sprogform ikke skal få helligheden og styrken og ordenes virkningsfulde tale til at blegne. Thi grækerne, o konge, er fulde af tomme argumenter, der egner sig for bevisførelse; og det er hvad grækernes filosofi er: en larm af argumenter. Vi derimod bruger ikke argumenter, men lyde fulde af virkning.

Kan man ønske sig en tydeligere formulering af et kultursammenstød? Eller en tydeligere advarsel om, at det, hieroglyfferne gemte på, ikke var en filosofi i vanlig europæisk forstand, men "lyde fulde af virkning", dvs. ritualtekster. Ægyptiske religiøse tekster havde typisk ingen læserkreds og var ikke til diskussion. Mange af dem står i

templer, der ikke var beregnet for offentligheden, eller endog i rum, hvortil kun ypperstepræsten havde adgang. Eller de findes i grave, på indersiden af sarkofager eller på papyrus, som man lagde hos den døde. Fjernt fra alles blikke tænkte de at være "fulde af virkning."

At den ægyptiske religion således havde sit centrum i ritualerne betød imidlertid ikke, at der ikke tænkte tanker i det gamle Ægypten. Men de foreligger i en for europæere særdeles uvant form, og ligesom den græske filosofi i 1. eller 2. århundrede e.v.t. forekom en ægypter vidtløftig og opstyltet, sådan kan det ikke udelukkes, at den ægyptiske religiøse litteratur vil forekomme en og anden europæer både tanketom og vidtløftig. Men tankerne er der, lige så radikale og svimlende som vi kender det fra den græske filosofi. Blot er de aldrig arrangeret som en bevisførelse. De skulle ikke på torvet og vedtages, men formuleredes for at holde verden i gang og sikre livets fortsættelse.

I dag fylder de samtidige ægyptiske kilder til ægyptisk religion et helt lille bibliotek, og mængden af egentlig religiøse tekster er langt større end for nogen anden oldtidsreligions vedkommende. Samtidig må vi dog være opmærksomme på, at kun en lille del af det gamle Ægyptens befolkning, måske ca. 1%, kunne læse og skrive. Det er derfor i høj grad en elite, først og fremmest kongehuset og præsteskabet, der direkte belyses af denne store kildemængde.

Det første større religiøse tekstkorpus, *Pyramideteksterne*, er rent kongelige tekster. I det ægyptiske *Gamle Rige* (2575-2134 f.v.t.) afspejler begravelsesformerne den centralistiske stat. Kongen begravedes i en pyramide af vældige dimensioner, og rundt omkring den finder vi embedsmændenes mere moderate, men dog ofte smukt udstyrede grave. Hen mod slutningen af perioden bliver embedsmandsgravene større og prægtigere, pyramiderne drastisk mindre. Det er i denne decentraliseringsproces, der havde sit økonomiske og

politiske modstykke, at pyramideteksterne dukker op. De tidligere store pyramider havde ikke haft indskrifter, men som en ny markering af kongens religiøse særstatus anbringer man nu i pyramidernes kamre en række religiøse tekster. Det er tekster af samme form som dem vi finder knyttet til tempelkult og dødekult i senere perioder. Nogle har ment at vi i Pyramideteksterne simpelthen har det kongelige begravelsesrituals tekst forevigtet på væggene, men meget taler for at det drejer sig om udtog af forskellige ritualer, tilpasset den særlige anvendelse. Teksterne taler også om den døde konges opstigning til himlen og hans forening med stjerner. Under alle omstændigheder udgør de en fantastisk guldgrube for studiet af mytologi og religiøse forestillinger i det tidlige Ægypten, mere end 2000 år f.v.t. Men som vi senere skal se, er det vigtigt at vi ikke blot opfatter teksterne som skildringer af urtiden eller livet efter døden som ægypterne så det. Pyramideteksterne er først og fremmest skriftfikserede ritualer, der skal virke til gavn for den døde konge.

Med Pyramideteksterne er der skabt en helt ny form for religiøs litteratur, forbeholdt kongen. Men efter Gamle Riges fald tages den i brug af flere og flere. De såkaldte *Sarkofagtekster* fra den urolige 1. *Mellemtid* (2134-2040 f.v.t.) og det mere stabile *Mellemste Rige* (2040-1640 f.v.t.) viderefører denne dødelitteratur på indersiderne af ikkekongelige personers sarkofager. De udgør et meget stort tekstkorpus (med varianter 7 store bind), ligesom Pyramideteksterne rigt på mytologisk stof.

Det er imidlertid først i *Det ny Rige* (1550-1070 f.v.t.), hvor kongemagten stabiliseres afgørende efter en periode med splittelse og fremmedherredømme, at kilderne tillader et mere komplet billede af ægyptisk religion. Traditionen fra pyramide- og sarkofagtekster videreføres i *Dødebogen*, en papyrusrulle med tekster og somme tider billeder, som med tiden flere og flere får med sig i graven. Men den bevarede religiøse litteratur er nu ikke længer begrænset til

dødeteksterne; store og velbevarede templer viser os i hovedtræk, i relieffernes stiliserede form, hele den ægyptiske tempelkult, og kultens hymner og ritualtekster findes bevaret både som tempelindskrifter og som ritualbøger på papyrus. Samtidig skabes der som led i en ny markering af kongens særlige status, en ny form for dødelitteratur i billeder: de såkaldte *Underverdensbøger*. Det ny riges konger begravnes i klippegrave i den øde og uvejsomme Kongernes dal vest for hovedstaden Theben. Disse grave dekoreres indvendig med omfattende billedserier, der skildrer solens gang gennem underverdenen om natten til den står fornyet op om morgenen. Det er naturens regenerative rytme, der her sættes som forbillede for den døde konges regeneration.

Disse litteraturtyper videreføres og udbygges gennem de følgende perioder, og de gamle tekster reproduceres gennem hele den hellenistiske periode og langt op i den romerske kejsertid.